

AGNIESZKA TYBUR
Muzeum Hutnictwa w Chorzowie
ORCID: [0000-0003-1001-6957](https://orcid.org/0000-0003-1001-6957)

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „A JEDNAK KOLEJ! IV – KOLEJ WOBEC GRANICY. KOLEJ JAKO MIEJSCE GRANICZNE”, CHORZÓW, 16–17 XI 2021 R.

W listopadzie 2021 r. w przestrzeni sali wystaw czasowych Muzeum w Chorzowie odbyła się dziesiąta już konferencja – czwarta w formule ogólnopolskiego cyklu „A jednak kolej!” – poświęcona przeszłości i terażniejszości transportu kolejowego. Zorganizowana została przez Muzeum w Chorzowie, Muzeum Hutnictwa (w organizacji) w Chorzowie, Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu, Uniwersytet Wrocławski, Muzeum Historyczne w Lubinie oraz Instytut Śląski w Opolu, a za merytoryczną stronę spotkania odpowiadali: dr Dawid Keller (Muzeum w Chorzowie), dr hab. Tomasz Przerwa prof. Uniwersytetu Wrocławskiego i dr Bartosz Kruk (Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu). Spotkanie miało charakter hybrydowy, łączący stacjonarne referaty i dyskusje z wystąpieniami zdalnymi, wykorzystując w tym celu możliwości platformy internetowej Zoom. Wydarzenie było zarazem transmitowane online.

Podczas dwudniowej konferencji wygłoszono 33 referaty, których autorzy w różnorodny sposób podeszli do tytułowego hasła: *Kolej wobec granicy. Kolej jako miejsce graniczne*. Pochylili się nad nim badacze z zakresu historii, geografii, literatury i techniki, którzy przedstawiali temat z wielu perspektyw, wykorzystywali różne źródła i dokonali rozmaitych interpretacji. Granica w konferencyjnych wystąpieniach rozumiana była nie tylko jako linia administracyjnych podziałów, lecz także jako bardziej symboliczny obszar styku w samoistnym, wewnętrznym świecie kolei, nadto przestrzeń kontaktu ze światem pozakolejowym.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonali przedstawiciele organizatorów. Słowo wstępne wygłosił dr Janusz Mokrosz, dyrektor Muzeum w Chorzowie. Następnie przemawiali Adam Kowalski, dyrektor Muzeum Hutnictwa w Chorzowie (w organizacji), oraz dr Bartosz Kruk. Na zakończenie części oficjalnej Tomasz Przerwa zaprosił Dawida Kellera – inicjatora spotkań kolejowych – do wygłoszenia referatu otwierającego sesję. Wspomniany badacz omówił funkcjonowanie kolei w ruchu granicznym w okresie PRL od strony formalnej, korzystając z przykładów porozumień granicznych polsko-radzieckich i polsko-czechosłowackich, a także przejść granicznych w Krościenku i Łupkowie. W kolejnych wystąpieniach dr Jakub Halor prezentował wspomnienia Antona Oskara Klausmanna dotyczące kolejowego ruchu transgranicznego w okręgu katowickim w XIX w., a dr Bartosz Kruk przypomniał rozwiązania techniczne, które służyły usprawnianiu ruchu kolejowego przy przekraczaniu „granicy” rozstawu szyn. Dr Ariel Ciechański z Instytutu Geografii PAN podjął na koniec temat: *Zmiany granic jako determinanta dezintegracji sieci pozamiejskiego publicznego pasażerskiego transportu zbiorowego*, poświęcony trudnej sytuacji transportu zbiorowego, będącej pochodną podziałów administracyjnych w naszym kraju.

Po ożywionej dyskusji, która była stałym elementem toczących się obrad, wystąpił dr Marcin Jarząbek z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Na podstawie przykładów z polskiej literatury XIX w. opisał zasady poruszania się podróżnych na stacjach granicznych, a także ramy funkcjonalne budynków dworcowych. Kolejne wystąpienie odwołujące się do literatury zaprezentował dr Grzegorz Piotrowski z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Na przykładzie powieści *Sól ziemi* Józefa Wittlina opowiedział o odbiorze kolei przez żołnierzy wiezionych z peryferyjnych miejscowości na wojnę i związanych z tym emocjach. Karolina Załęska z Uniwersytetu Warszawskiego przedstawiła następnie obraz kolei w angielskiej powieści przemysłowej z połowy XIX w.

Referaty zaprezentowane w kolejnym bloku odnosiły się do granicznych stacji kolejowych. Dr Maciej Kędzierski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu przypomniał kolejowe korzenie Zbąszynka i jego późniejsze losy, w tym wizytę przywódcy Korei Północnej Kim Ir Sena. Wystąpienie dr. hab. Tomasza Krzemińskiego prof. IH PAN dotyczyło dworca kolejowego w Aleksandrowie w drugiej połowie XIX i początkach XX w., a kończyła je ogólna refleksja na temat aktualnego stanu zachowania obiektu i jego odnowienia. Kolejny prelegent, dr inż. Michał Jerczyński z Polskiego Stowarzyszenia Miłośników Kolei wygłosił

referat porządkujący i weryfikujący dotychczasowe ustalenia nt. zespołu stacji granicznych Nowe Skalmierzyce – Szczypiorno – Kalisz. Dr Dariusz Opaliński z Uniwersytetu Rzeszowskiego przedstawił zaś, m.in. odwołując się do kolejowych rozkładów jazdy, realia podróże związane z przekraczaniem kolejowych przejść granicznych między Galicją a zaborem rosyjskim.

Referaty zaprezentowane w przedostatnim bloku pierwszego dnia konferencji skupiały się na naruszeniach prawa. Wystąpienie prof. dr. hab. Andrzeja Mielcarka z Uniwersytetu Szczecińskiego dotyczyło Niemieckich Kolei Rzeszy w okresie międzywojennym. Autor zwrócił uwagę na skalę dokonywanych na nich przestępstw i przedstawił ich charakter. Omówił także próby zapobiegania im przez administrację kolejową, w tym działania ówczesnych straży kolejowych. Następnie dr hab. Mariusz W. Majewski opisał wybrane przypadki przestępstw i wykroczeń karno-skarbowych związanych z koleją na obszarze pogranicza Śląska Cieszyńskiego. Prelegent skupił się na latach 1927–1939, zawierając w swoim wystąpieniu bogaty materiał ilustrujący omawiany temat. Z kolei dr Piotr Olechowski z Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie skupił się na przejściu granicznym Przemyśl–Mościska 2 (Medyka–Szehynie) w okresie PRL. Autor bazował na rzadko wykorzystywanych do tej pory źródłach i zaprezentował nowe spojrzenie na zjawisko kontrabandy.

Ostatni blok otworzył referat Tomasza Przerwy, który na przykładzie Kolei Izerskiej omówił uwarunkowania społeczne, gospodarcze i polityczne związane z budową górskiego odcinka kolei. Przekonująco wskazał powody, dla których nie doszło do realizacji tego projektu, zarazem zwrócił uwagę na nadmiernie optymistyczne argumenty jego zwolenników. Z tematem sudeckim wystąpił również Adam Pacześniak z Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu. Autor zdecydował się zestawzić wydarzenia polityczne oraz zmiany siatki połączeń kolejowych na pogranicznych terenach polsko-czechosłowackich, wykazując brak takowej korelacji. Wystąpienie to wywołało burzliwą dyskusję. Uczestnicy przedstawiali liczne argumenty i kontrargumenty, a także zwracali uwagę na uwarunkowania techniczne, administracyjne oraz taborowe prowadzenia ruchu pociągów na tym terenie po 1945 r.

Drugiego dnia konferencji gości i prelegentów powitał dr Sławomir Kałuża, po czym oddał głos prelegentom. Pierwszy referat wygłosił dr Mateusz Nowikiewicz z Uniwersytetu Wrocławskiego (*Chińska batalia o kolej. Ruch na rzecz odzyskania praw do kolei w końcowym okresie panowania dynastii Qing (1904–1911)*)

– *próba bilansu*). Autor zaprezentował temat praktycznie nieznaną w polskiej historiografii, jego wystąpienie dotyczyło bowiem prób odzyskania przez Chiny kontroli nad szlakami kolejowymi. Mimo że wystąpienie dotyczyło odległego miejsca, to można było zauważyć wiele podobieństw do zjawisk występujących na gruncie europejskim. Kolejny prelegent, dr Piotr Uwijała, przedstawił zagadnienie równie rzadko opisywane w literaturze: kolejowe transporty Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu. Badacz drobiazgowo przedstawił, w jaki sposób polska armia uzyskała uzbrojenie w początkach II RP, a także jak do tego przyczyniła się kolej. Podobnie pionierskie badania przedstawił dr Jacek Jędrusiak z Uniwersytetu Wrocławskiego, który omówił postrzeganie sieci kolejowej przez czynniki wojskowe (*W obliczu nowych granic – ślad dyskusji nad operacyjną użytecznością niemieckiej sieci kolejowej na Pomorzu w latach 1926–1928*). Dr Zbigniew Bereszyński przybliżył z kolei działalność Dyrekcji Kolei Rzeszy w Opolu, pokazując, w jaki sposób podział Górnego Śląska w 1922 r. przełożył się na funkcjonowanie sieci kolejowej po niemieckiej stronie granicy.

Blok wystąpień poświęconych kolei w mikroskali rozpoczął dr Seweryn Pieniążek z Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Rzeszowie, przedstawiając referat dotyczący kolei wąskotorowej Przeworsk – Dynów. Wskazał on przyczyny ograniczonego rozwoju kolei oraz jej konkurencyjności w stosunku do pasażerskiego transportu samochodowego. W następnym referacie Paweł Jakuboszczak z Uniwersytetu Wrocławskiego przybliżył skomplikowane dzieje Bogatyńskiej Kolei Dojazdowej w kontekście zmian administracyjnych po II wojnie światowej, a Dawid Drwał poruszył temat przedwojennej kolei w Tarnowie, w tym roli tarnowskiego dworca i węzła komunikacyjnego. Jarosław Szczuryk vel Szczerba omówił następnie kolejowy ruch graniczny na Lubelszczyźnie w latach 1915–2000, a zarazem trudności w pozyskaniu źródeł do tego tematu.

Ostatnią część konferencji rozpoczął referat na temat uwarunkowań technicznych i prawnych we współczesnym ruchu międzynarodowym. Zagadnienie to przedstawili dr inż. Rafał Cichy z Sieci Badawczej Łukasiewicz IPS „Tabor”, dr inż. Maciej Adrzejewski z Instytutu Analiz Strategicznych Fundacji Altum i Ralf Meinsen z Kompetenznetz Rail Berlin-Brandenburg GmbH. Następnie dr hab. Anna Pachowicz, prof. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie, opisała podróże Polaków do Francji na początku ubiegłego wieku. Autorka poruszyła niedoceniane zagadnienie zagranicznych migracji, dla których kolej miała kluczowe znaczenie. Kolejny prelegent dr Jacek Kurek z Muzeum w Chorzowie

barwnie zarysował wątki kolejowe w szeroko rozumianej kulturze, włączając w jego treść formy audiowizualne (*Blue Train. Granice, które przekraczamy podróżując pociągiem z dziełami artystów*). Piotr Kałużyński ze Stacji Muzeum przypomniał o eksporcie lokomotyw produkowanych w Polsce, a Michał Grochowski z Uniwersytetu Wrocławskiego skupił się na metodologii badania wielkości ruchu pasażerskiego na kolejach polskich (*Upadek PKP? O oszacowaniu ruchu pasażerskiego na polskich kolejach w latach 1960–2019*). Z referatem dotyczącym Zduńskiej Woli wystąpił dr Bogusław Marks z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a na temat węzła białostockiego wypowiedziała się Rita Żuchowska. Jacek Jakubek z Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach zaprezentował wyniki badań architektonicznych dworca granicznego Sosnowiec-Maczki. Z referatem zamykającym konferencję wystąpił dr Paweł Gluła, który opisał momenty graniczne związane z transportami Polaków z Tarnowa do KL Auschwitz.

Na zakończenie konferencji organizatorzy dokonali podsumowania obrad, uwypuklając wątki szczególnie istotne lub powracające w wystąpieniach. Dr Janusz Mokrosz podziękował referentom i gościom licznie przybyłym do Chorzowa za aktywny udział w dyskusjach. Zaprosił również do udziału w kolejnej konferencji z cyklu, która odbędzie się w grudniu 2022 r. we Wrocławiu.

